THE ALJAMIADO-MORISCO QURANIC TRANSLATIONS AND THE PROBLEM OF IDENTIFYING THE ARABIAN ORIGINAL

Daniela-Corina CHIRU, PhD Candidate, University of Bucharest

Abstract: The Aljamiado-Morisco literature consists mainly of religious writings produced mostly in the 15th and the 16th centuries by a cryptic Iberian Muslim community. With twenty seven codices known up to this date, the Koranic translations are of great linguistic interest. Recent studies paid special attention to the textual criticism of the manuscripts and attempts to classify them in families of texts were made for twenty six of them. However, given that the studies in question didn't rely on the correct original Arabic text, some of the scribal errors might not be actual errors. If that is the case, the finding will call for a review of the above-mentioned classification. In the present paper I aim to identify the original Arabic text for eleven of the codices. The novelty of this study resides in the analysis of the J 101 manuscript, as well.

Keywords: Aljamiado, qira'āt, manuscripts, Warš ᶜan Nāfiᶜ, calque language

0. Introducere

Literatura de expresie aljamiado-moriscă include lucrări realizate cu precădere în secolele al XV-lea şi al XVI-lea,[1] în cadrul comunităţii morisce criptomusulmane[2] de pe teritoriul iberic.[3] O caracteristică importantă este că lucrările au fost redactate într-o variantă liturgică a idiomului vernacular, o spaniolă „islamică" (Hegyi, 1985: 647; Galmés de Fuentes, 2009: 117; Casassas Canals, 2010: 9-10, Vespertino, 2004: 1753).

Tematica abordată cu predilecţie în cadrul acestei literaturi este cea religioasă (Bernabé Pons, 2010: 27), traducerile coranice ocupând astfel un loc însemnat (în prezent se cunosc douăzeci şi şapte de codice). Studiile recente au acordat o atenţie deosebită criticii textuale şi s-a încercat o împărţire în familii de manuscrise pentru douăzeci şi şase dintre texte. Cum studiile respective nu au pornit însă de la originalul arab corect, este posibil ca erorile de lectură şi de audiţie să nu fie în realitate erori, fapt ce ar atrage după sine revizuirea clasificării menţionate mai sus. Scopul studiului de faţă este tocmai identificarea originalului arab pentru unsprezece dintre manuscrise. Prezenta lucrare aduce ca noutate şi analiza traducerii coranice din manuscrisul J 101, manuscris care nu a mai fost studiat până acum.

[1] Primele lucrări datează încă din cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea, iar etapa finală coincide cu perioada exilului, la începutul secolului al XVII-lea (Hegyi, 1995: 737; Alatorre, 2002: 252-253).

[2] Pentru mai multe detalii despre această comunitate, a se vedea Alatorre, A. (2002): *Los 1001 años de la lengua española*, Mexic: Fondo de Cultura Económica şi Boase, R. (2002: p. 21-7) *The muslim expulsion from Spain*, în «History Today», vol. 52, nr. 4.

[3] Mai exact, în zonele recucerite cel mai devreme (Galmés de Fuentes, 2009: 111) – majoritatea manuscriselor sunt de origine aragoneză, deşi există şi un număr redus de codice care provin din zonele castiliene (Hegyi, 1995: 737; Galmés de Fuentes, 2009: 111).

BDD-V502 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:14 UTC)

1. Status questionis

În cercetarea traducerilor coranice morisce, se remarcă lingvista Consuelo López-Morillas cu numeroase studii publicate pe această temă de-a lungul carierei sale. Printre acestea se numără *The Qur'ān in Sixteenth-Century Spain: Six Morisco Versions of Sūra 79* (1982), lucrare unde editează traducerea unui capitol coranic pentru şase manuscrise aljamiado-morisce; *The Genealogy of the Spanish Qur'an* (2006), un articol foarte util, în care reuşeşte să grupeze traducerile coranice aljamiado-morisce în familii de manuscrise şi *El Coran de Toledo. Edición y estudio del manuscrito 235 de la Biblioteca de Castilla-La Mancha* (2011), lucrare care conţine editarea manuscrisului toledan 235 (singura traducere coranică moriscă integrală) şi, de asemenea, un studiu lingvistic.

După cum observă López-Morillas (2011: 84), traducerile coranice morisce sunt foarte literale (literalitatea fiind, de altfel, caracteristică limbilor calc):

> *Dacă în cazul traducerilor moderne, un asemenea grad de literalitate este privit ca un defect, în acest caz situaţia este opusă. Traducătorul este dator să nu se îndepărteze prea tare de original, pentru ca versiunea lui să păstreze caracterul sacru al acestuia*. [trad. aut.]

Dacă o traducere literală arată o bună înţelegere a textului, pasajele unde aceasta se distanţează de textul-sursă sunt de mare importanţă din punct de vedere filologic (López-Morillas, 2011: 87-8). Se ştie că erorile joacă un rol însemnat în critica textuală: identificarea filiaţiei diferitelor manuscrise se bazează tocmai pe erorile comune între acestea (Blecua, 1983: 47-50).

López-Morillas (2011: 83) este conştientă de necesitatea comparării traducerii cu originalul arab şi de importanţa pe care o au erorile de traducere pentru studiul lingvistic şi critica textuală a manuscriselor:

> *Traducerile trebuie studiate în strânsă relaţie cu textul original. Dacă acest principiu este general valabil pentru toate traducerile, este cu atât mai important în cazul unei scrieri sacre; cel care transpune o astfel de operă într-o altă limbă se angajează, chiar dacă într-o formă tacită, să respecte nu doar conţinutul, ci, în măsura în care este posibil, şi forma acesteia – nu doar spiritul, ci şi litera*. [trad. aut.]

Astfel, subliniind importanţa analizei pasajelor care nu sunt traduse cu „o fidelitate literală" lingvista compară 700 de astfel de secvenţe. Prin juxtapunerea diferitelor traduceri arabista analizează similarităţile şi diferenţele dintre douăzeci şi şase de traduceri coranice morisce. Pe baza acestora, identifică filiaţia manuscriselor respective (López-Morillas, 2006: 30-31; 2011: 50-53).

Deşi subliniază importanţa pe care a avut-o compararea traducerii „cuvânt cu cuvânt" cu textul original, textul arab folosit de lingvistă este versiunea publicată în Cairo în anul 1923 (López-Morillas, 2011: 84).

O privire mai atentă arată însă că aceasta nu a folosit textul arab corect. Astfel, López-Morillas (2011: 96-7) observă în studiul introductiv că în traducere apare în mod consecvent o anumită „eroare" şi menţionează, foarte pe scurt, că este posibil ca traducerea să fi fost

BDD-V502 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:14 UTC)

realizată pornind de la altă lectură decât „lectura cairotă canonică modernă” (utilizată, bineînţeles, de aceasta).

Din perspectiva literaturii islamice, afirmaţia surprinde destul de tare, având în vedere că există zece[4] lecturi (cu câte două transmiteri fiecare) la fel de canonice şi de autorizate atât în prezent, cât şi în trecut (Ibn ᶜĀšūr, vol. I: 56-60). Informaţia este cunoscută în lumea islamică. De altfel, aria de răspândire a diferitelor lecturi este în prezent următoarea: lectura Nāfiᶜ, transmisă pe linia Qālūn se găseşte în Libia şi în anumite zone din Egipt şi Tunisia; transmisă pe linia Warš, aceeaşi lectură este răspândită în toată Algeria, într-o parte însemnată din Maroc şi în alte zone din Egipt şi Tunisia; lectura ᶜĀṣim transmisă pe linia Ḥafṣ este în prezent cea mai răspândită, putând fi citită în tot Orientul Mijlociu, din Irak până în Levant şi în cea mai mare parte din Egipt şi de asemenea în India, Pakistan, Turcia şi Afghanistan. Merită amintit că în prezent mai este citită şi lectura ’Abū ᶜAmrū în zonele din Sudan aflate la graniţa cu Egiptul (Ibn ᶜĀšūr, vol. I: 63).

Textul publicat la Cairo a fost însă numit de orientalişti *Vulgata fuᶜadină*, acesta fiind văzut ca rezultatul editării critice a textului coranic pe parcursul a treisprezece secole (Grigore, 1997: 21). Totuşi, o perspectivă din interiorul lumii islamice pune chestiunea în altă lumină, versiunea cairotă nefiind altceva decât tipărirea textului coranic în lectura ᶜĀṣim transmisă pe linia Ḥafṣ. Astfel de demersuri din partea savanţilor occidentali sunt privite din interior ca încercări de încadrare a islamului în tipare care îi sunt străine, încercări de „orientalizare” a acestuia (Said, 2001: 60; 67; Al-Azami, 2011: 335-337). Drept mărturire a răspândirii celor zece lecturi canonice stau numeroase manuscrise care le atestă, manuscrise care datează încă din primul secol al calendarului islamic.[5]

E adevărat că diferenţele între cele zece lecturi sunt minore, fără să afecteze unitatea textului coranic, după cum observă lingvistul Brockett, în studiul său referitor la lecturile coranice:

> *Fidelitatea tradiţiei orale în Orientul Apropiat este, în general, binecunoscută şi mai cu seamă cea a arabilor. Analfabetismul întăreşte memoria. Totuşi, privită dintr-un unghi negativ, tradiţia orală se caracterizează prin variante cauzate de cuvintele auzite greşit, din confundarea cuvintelor cu altele pronunţate asemănător, din uitarea, poziţionarea greşită sau reinterpretarea unor întregi episoade. Lăsând deoparte arta caligrafică, tradiţia scrisă se caracterizează prin variante cauzate de erorile copiştilor, de citirea greşită a termenilor, [...] de omiterile cauzate de o privire neatentă şi de pierderea aleatorie a unor pasaje şi adăugirea altora din alte surse. Astfel, dacă Coranul ar fi fost transmis doar pe cale orală în primul secol, ar fi trebuit să existe diferenţe însemnate între texte, aşa cum se întâmplă cu tradiţiile profetice sau*

[4] Pentru mai multe detalii privind numărul lecturilor coranice, a se vedea Al-Azami, M.M. (2011): *The History of the Qur'anic Text. From Revelation to Compilation. A Comparative Study with the Old and New Testaments*. Riyad: Azami Publishing House; capitolul *12 – Causes of variant readings*, pp. 189-202.

[5] Printre acestea se numără: manuscrisul *Arabe 328* (Biblioteca Naţională din Paris; secolul al VIII-lea) în lectura Ibn ᶜĀmīr şi manuscrisul *Arabe 385* (Biblioteca Naţională din Paris; secolul al XIV-lea) în lectura Warš ᶜan Nāfiᶜ, lista putând fi continuată cu multe alte manuscrise. Pentru mai multe detalii, a se vedea: Dutton, Y. (1999: 115-140): «Red Dots, Green Dots, Yellow Dots & Blue: Some Reflections On The Vocalisation Of Early Qur'anic Manuscripts - Part I", în *Journal Of Qur'anic Studies*, vol. 1 (nr. 1) şi Dutton, Y. (2000: 1-24): «Red Dots, Green Dots, Yellow Dots & Blue: Some Reflections On The Vocalisation Of Early Qur'anic Manuscripts - Part II», în *Journal Of Qur'anic Studies*, vol. 2 (nr. 1)

BDD-V502 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:14 UTC)

> *poezia preislamică, iar dacă ar fi fost transmis doar pe cale scrisă, am fi găsit variaţii însemnate ca cele din transmiterea documentului original al Constituţiei Medinei. Însă niciuna dintre cele două situaţii nu se aplică în cazul Coranului. Trebuie să fi existat o transmitere scrisă care a mers în paralel cu cea orală, limitând prin forma grafică variaţia transmiterii orale, care a prevenit coruperea transmiterii scrise. Transmiterea orală a Coranului a fost în esenţă statică, iar nu organică. Nu a existat decât un singur text şi nimic, nici măcar material abrogat, nu a putut fi adăugat. […] Litera nu este un schelet mort, care trebuie îmbrăcat din nou, ci este o manifestare a spiritului, viu încă de la bun început. Transmiterea Coranului a fost întotdeauna deopotrivă de factură orală şi scrisă.* (Brockett, 1984: 42-43)

Totuşi, pentru un studiu lingvistic aceste diferenţe sunt importante şi au impact asupra erorilor semnalate de López-Morillas, fiind foarte posibil ca traducerea să fi fost mult mai fidelă decât pare la prima vedere. Acest lucru ar putea afecta şi clasificarea în funcţie de familiile de manuscrise.

Astfel, încă din primele file, se poate observa relativ uşor că traducerea nu s-a bazat pe lectura utilizată de lingvista López-Morillas (Ḥafṣ ᶜan ᶜĀṣim).

De altfel, interesant este în acest sens şi manuscrisul aljamiado-morisc J 12,[6] din Biblioteca Tomás Navarro Tomás, care este tocmai un tratat despre diferenţele dintre cele două linii de transmitere ale lecturii coranice Nāfiᶜ. Prezenţa acestui codice arată că lectura respectivă era răspândită în cadrul acestei comunităţi, fapt ce poate constitui un punct de plecare în identificarea originalului arab în cazul traducerilor coranice morisce.

Importanţa identificării corecte a originalului rezidă tocmai în faptul că erorile semnalate de López-Morillas este posibil să nu fie în realitate erori. Multe dintre aceste erori identificate de lingvistă (2011: 84-87) pot fi în realitate pasaje în care originalul arab diferă faţă de lectura coranică utilizată de López-Morillas.[7] Printre acestea se numără diferenţe de diateză verbală, conjugarea verbului la altă persoană, diferenţe în numărul substantivelor, omiterea sau folosirea altor particule şi chiar diferenţe la nivel de lexic.[8] Faptul că anumite erori considerate comune mai multor manuscrise nu sunt în realitate erori atrage după sine şi revizuirea identificării filiaţiei acestora.

Identificarea lecturii corecte este importantă nu doar pentru critica textuală, ci şi pentru studiile lingvistice realizate pe baza acestor codice. Doar contrastând traducerile cu textul original corect se poate determina dacă şi în ce proporţie apar structuri specific semitice în traducere chiar şi atunci când textul arab nu recurge la ele. Este, de pildă, cazul parataxei şi al paronomazei (López-Morillas, 1982: 38-9) sau folosirea conjuncţiei *i (y)* nu doar ca traducere a particulei arabe *wa* (cu rol coordonator), ci şi a particulei *fa* (cu funcţii disjunctive, adversative sau subordonatoare, pentru introducerea apodozei într-o propoziţie condiţională) (López-Morillas, 1982: 41; 1994: 55).

---

[6] Manuscrisul este digitalizat şi poate fi consultat la următoarea adresă: J 12 [Contradición y deferencia que ay entre Warçi y Qālūn], sec. al XVI-lea, Madrid: Biblioteca Tomás Navarro Tomás del CSIC, manuscris digitalizat < http://aleph.csic.es/imagenes/mad01/0006_PMSC/P_001227502_650872_V00.pdf >

[7] Spre exemplu, López-Morillas (2011: 93) consideră conjugarea verbului la persoana a III-a singular, în locul persoanei I plural (cum apare în varianta cairotă) drept o greşeală de traducere. În realitate însă traducerea urmează cu fidelitate originalul în acest caz, diferenţa datorându-se utilizării altei lecturi coranice.

[8] În secţiunea *3. Analiză* sunt expuse şi analizate exemple de traduceri care diferă faţă de versiunea cairotă (de la care porneşte López-Morillas) ca urmare a utilizării altei lecturi coranice.

BDD-V502 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:14 UTC)

2. Metodologie

În ceea ce priveşte corpusul, am realizat acest studiu pe baza următoarelor manuscrise aljamiado-morisce (toate datează din secolul al XVI-lea, cu excepţia manuscrisului T 235, care provine de la începutul secolului al XVII-lea):

Madrid, Biblioteca Naţională a Spaniei: BNM 4938

Madrid, Biblioteca Tomás Navarro Tomás: J 3, J 18, J 25, J 39, J 47, J 51, J 58 şi J 101 (D2)

Paris, Biblioteca Naţională a Franţei: BNP 447

Toledo, Biblioteca de Castilla-La Mancha: T 235

Dintre acestea, menţionez că **manuscrisul J 101**[9] nu a mai fost studiat.

Pentru a realiza acest studiu, am identificat înainte de toate pasajele din manuscrise care îmi pot fi utile (aproximativ o sută cincizeci). O primă problemă este că doar un singur codice conţine traducerea integrală. Celelalte zece manuscrise analizate conţin doar anumite pasaje (López-Morillas, 2006: 7-8). Aşadar, pentru a putea compara diferitele traduceri, a trebuit să identific acele fragmente care se regăsesc în mai multe codice.[10]

De asemenea, un pasaj coranic se suprapune peste mai multe lecturi dintre cele zece. Am încercat, pe cât posibil, să folosesc acele pasaje care disting cât mai mult diferite lecturi faţă de celelalte. După ce am juxtapus traducerile dintr-un manuscris, am văzut care dintre lecturi este prezentă în toate cazurile, aceasta fiind lectura pe care se bazează traducerea.[11]

Unele dintre manuscrise sunt versiuni bilingve: traducerea apare alături de textul coranic arab fie interliniar, fie în secvenţe tip bloc (López-Morillas, 2006: 11). În aceste cazuri (mai ales atunci când este şi vocalizat), textul arab poate fi util în identificarea lecturii, deşi utilitatea se traduce în acest caz mai degrabă printr-o orientare, întrucât traducerea nu urmează întotdeauna aceeaşi lectură ca textul arab.

De pildă, în cazul manuscrisului J 18, textul arab foloseşte forma de pasiv *yuḫrağu* în versetul 55:22 (fila 169 r). Traducerea foloseşte însă forma activă a verbului, fiind posibil ca traducătorul să fi urmat altă lectură:

(1) (J 18, fila 169 r) 55:22 *I* ***šako*** *ḏe la una ḏ'ellaš laš pelraš i loš koraleš*

Alte repere oferite de textul arab pot fi şi divizarea versetelor sau numărul total de versete dintr-un capitol coranic (cazul manuscrisului T 235).

3. Analiză

Un aspect în care lecturile diferă este prezenţa sau absenţa particulei *wa*, ca în cazul versetului 3:133 (Al-Maᶜṣrāwī, 2009: 67). Traducerile morisce urmează în acest caz una dintre lecturile care omit particula: Nāfiᶜ (Qālūn şi Warš), Ibn ᶜĀmīr (Hišām şi Ibn Ḏakwān), 'Abu Ğaᶜfar (Ibn Wardān şi Ibn Ğammāz).

---

[9] La o primă vedere, este posibil să aparţină aceleiaşi familii de manuscrise ca J 39 şi J 58.

[10] Articolul lui López-Morillas – *The Genealogy of the Spanish Qur'an* (2006) include şi o anexă (*Appendix B*), unde arabista inventariază pasajele conţinute de fiecare manuscris în parte. Totuşi, lista respectivă pierde din utilitate în cazurile unde există scăpări – de exemplu, nu se menţionează că manuscrisul J 39 conţine şi traducerile capitolelor 88 şi 91.

[11] Pentru ilustrarea procedurii, a se vedea *Tabelul 1* de la sfârşitul secţiunii *3. Analiză*.

BDD-V502 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:14 UTC)

(2) (T 235, fila 34 v) 3:133 ***Apresuraos*** *a la perdonança de vuestro Señor y ad alchanna que su anchura es los çielos y la tierra, que esta aparejada para los temerosos.*
(3) (J 51, fila 84 r) 3:133 ***Ap(e)rešuraoš*** *a la perḏonança de b(u)weštro Šennor i a lalchanna ke šu anchera eš komo loš çieloš i la tierra [...].*

În alte cazuri, unele lecturi diferă în folosirea unei particule: în timp ce în unele apare particula *wa*, în alte particula utilizată este *fa* (Al-Maᶜṣrāwī, 2009: 596). Sunt ilustrative în acest sens traducerile versetului 91:15.

(4) (T 235, fila 342 v) 91:15 ***Pues*** *no temieron su escarmiento.*
(5) (BNM 4938, fila 52 v) 91:15 ***Ke*** *no hub(i)yeron m(i)yeḏo a šu eškarm(i)yento {i tormento}.*
(6) (BNP 447, fila 76 v) 91:15 ***Y*** *no temieron sus fines.*
(7) (J 25, fila 67 r) 91:15 ***Porke*** *no ub(i)yeron m(i)yeḏo a šu eškarm(i)yento.*
(8) (J 47, fila 117 v) 91:15 ***I*** *no tem(i)yeron šu eškarm(i)yento.*

În cazul versetului 5:6, diferenţa vocalizării cuvântului *'arğulakum /'arğulikum* îi modifică antecedentul. În funcţie de lectura urmată, textul ar putea fi redat ca ***labad*** *[...] vuestros piedes* sau ***maçhad*** *[...] vuestros piedes* (Al-Maᶜṣrāwī, 2009: 108). Se poate însă observa că manuscrisele recurg la cea de-a doua variantă, ceea ce arată că urmează una dintre lecturile: ᶜĀṣim (Šuᶜbat), Ibn Kaṯīr (Al-Bazzī şi Qunbul), 'Abū ᶜAmrū (Ad-Dūrī şi As-Sūsī), Ḥamza (Ḫalaf şi Ḫallād), 'Abu Ğaᶜfar (Ibn Wardān şi Ibn Ğammāz), Ḫalaf ('Isḥāq şi 'Idrīs).

(9) (T 235, fila 57 r) 5:6 *¡Ye aquellos que sois creyentes! Quando os devantareis al aççala, pues labad vuestras caras y vuestras manos hasta los coudos, y* ***maçhad*** *por vuestras cabeças y* ***vuestros piedes*** *hasta los torteruelos. Y si estareis suçios, pues taharaos. Y si estareis enfermos o sobre camino o vendra alguno de vosotros de fentar o abra conbenido muger y no hallareis agua, pues hazed atayamum con tierra linpia, y maçhad por vuestras caras y vuestras manos. D'ello no quiere Al.llah meter sobre vosotros estrechura, mas empero quiere alimpiaros de pecados para cumplir su graçia sobre vosotros, porque lo agradezcais.*
(10) (J 51, fila 134 r) 5:6 *¡Ye akelloš de šoiš k(e)reyenteš! Ku(w)ando oš ḏebantareiš al alṣala, p(u)wes labaḏ b(u)weštraš karaš i b(u)weštraš manoš hata loš koiḏoš, y* ***maçhaḏ*** *por b(u)weštraš kabeçaš i* ***b(u)weštroš p(i)yeḏeš*** *hata loš torter(u)weloš. [...]*

În cazul versetului 6:96, diferenţa constă în schimbarea părţii de vorbire. Unele lecturi folosesc verbul *ğaᶜala l-layl*[a], în timp ce altele folosesc în schimb participiul activ derivat de la aceeaşi rădăcină *ğāᶜil*[u] *l-layl*[i] (Al-Maᶜṣrāwī, 2009: 140). Manuscrisul T 235 utilizează cea de-a doua variantă, conform lecturilor: Nāfiᶜ (Qālūn şi Warš), Ibn Kaṯīr (Al-Bazzī şi Qunbul), 'Abū ᶜAmrū (Ad-Dūrī şi As-Sūsī), Ibn ᶜĀmīr (Hišām şi Ibn Ḏakwān), 'Abu Ğaᶜfar (Ibn Wardān şi Ibn Ğammāz), Yaᶜqūb (Ruways şi Rawḥ).

(11) (T 235, fila 75 r) 6:96 *Carpidor de la mañana,* ***metedor de la noche*** *sosiego, y el sol y la luna lo puso en gradas.*

BDD-V502 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:14 UTC)

Asemănător este şi cazul versetului 10:2, unde diferenţa constă în utilizarea unui substantiv *siḥr* sau a participiului activ derivat de la aceeaşi rădăcină *sāḥir* (Al-Maᶜṣrāwī, 2009: 262). Manuscrisul toledan 235 transpune şi de această dată cea de-a doua variantă, în conformitate cu lecturile: ᶜĀṣim (Šuᶜbat şi Ḥafṣ), Ibn Kaṯīr (Al-Bazzī şi Qunbul), Ḥamza (Ḫalaf şi Ḫallād), Al-Kisā'ī (ʾAbu l-Ḥāriṯ şi Ḥafṣ ad-Dūrī), Ḫalaf (ʾIsḥāq şi ʾIdrīs).

(12) (T 235, fila 114 r) 10:2 *Dixeron los descreyentes: «Este es* ***açihrero*** *claro.»*

Una dintre diferenţele faţă de lectura ᶜĀṣim care se observă încă din primele file în cazul majorităţii manuscriselor, este utilizarea variantei *malikⁱ* („rege"), în locul participiului *mālikⁱ* („stăpân") (Al-Maᶜṣrāwī, 2009: 1), conform lecturilor: Nāfiᶜ (Qālūn şi Warš), Ibn Kaṯīr (Al-Bazzī şi Qunbul), ʾAbū ᶜAmrū (Ad-Dūrī şi As-Sūsī), Ibn ᶜĀmīr (Hišām şi Ibn Ḏakwān), Ḥamza (Ḫalaf şi Ḫallād) sau ʾAbu Ğaᶜfar (Ibn Wardān şi Ibn Ğammāz).

(13) (T 235, fila 1 r) 1:4 ***rrey*** *del día del judiçio*
(14) (J 51, fila 5 r) 1:4 ***rrey*** *ḏel ḏi(y)a del juḏiçi(y)o*
(15) (J 3, fila 1 r) 1:4 ***rrey*** *ḏel di(y)a ḏel juḏiçi(y)o*
(16) (J 25, fila 1 r) 1:4 ***rrey*** *ḏel di(y)a ḏel juḏiçi(y)o*
(17) (J 39, fila 87 v) 1:4 ***rrey*** *ḏel di(y)a {ke g(u)walarḏonará a laš chenteš por šuš obraš}*
(18) (J 58, fila 3 v) 1:4 ***rrey*** *ḏel di(y)a {ke g(u)walarḏonará a laš chenteš por šuš obraš}*
(19) (J 101 - D2, f. 1 r - 1 v) 1: 4 ***rrey*** *ḏel di(y)a {ke g(u)walarḏonará a laš chenteš por šuš obraš}*
(20) (BNP 447, fila 1 v) ***rrey*** *del día del judizio*

În unele cazuri, o diferenţă la nivelul punctelor diacritice antrenează o diferenţă la nivel lexical, după cum se întâmplă în cazul versetului 2:219 (Al-Maᶜṣrāwī, 2009: 34). Dintre cele două variante, *kabīrᵘⁿ* („mare") şi *kaṯīrᵘⁿ* („mult, numeros"), traducerile aljamiado-morisce o utilizează pe cea dintâi, conform lecturilor: ᶜĀṣim (Šuᶜbat şi Ḥafṣ), Nāfiᶜ (Qālūn şi Warš), Ibn Kaṯīr (Al-Bazzī şi Qunbul), ʾAbū ᶜAmrū (Ad-Dūrī şi As-Sūsī), Ibn ᶜĀmīr (Hišām şi Ibn Ḏakwān), ʾAbu Ğaᶜfar (Ibn Wardān şi Ibn Ğammāz), Yaᶜqūb (Ruways şi Rawḥ), Ḫalaf (ʾIsḥāq şi ʾIdrīs).

(21) (T 235, fila 17 v) 2:219 *Demandarte an {ye Muḥammed} por el vino y el juego. Diles: «En eso ay pecados* ***grandes*** *{ya se aprobecharon d'eso las jentes antes que se bedase} y su pecado es mayor que su probecho.» Y demandarte an lo que an de despender en aççadaca. Diles: «Lo que sobrara a ellos {y a sus conpañas} de la despensa». Asi es que declara Allah a vosotros las aleas – porque penseis*
(22) (J 51, fila 47 r) 2:219 *Ḏemandarte an por el bino i el j(u)wego. Ḏileš: «En ešoš ḏoš ay pekaḏo* ***g(a)rande*** *i el ap(o)robecham(i)yento [...] I sepa ke eš maš g(a)ranḏe ke šu p(o)robecho.» [...] // I ḏemanḏarte an {ye Muh.ammad} por lo ke an ḏe ḏešpenḏer en laš aṣadaqaš. [...]*

Există şi cazuri în care diferă modul verbal. În cazul versetului 2:259, unele lecturi folosesc indicativul, forma de neîndeplinit, persoana I singular *'aᶜlamu* („eu ştiu"), faţă de

BDD-V502 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:14 UTC)

forma de imperativ *ᶜlam* („să ştii”) (Al-Maᶜṣrāwī, 2009: 43). Manuscrisele recurg la cea de-a doua variantă, conform lecturilor: Ḥamza (Ḫalaf şi Ḫallād), Al-Kisā’ī (’Abu l-Ḥāriṯ şi Ḥafṣ ad-Dūrī), Ḫalaf (ʾIsḥāq şi ʾIdrīs).

(23) (T 235, fila 21 r) 2:259 *Y asi mesmo fue aquel que passo por aquella çiudad y ella estaba vazia de moradores, derribados sus terrados y paredes. Dixo: «¿Como palabra esta çiudad de Al.lah despues de su yermamiento?» Y matolo Al.lah y estubo muerto çien años. Despues rrebibcolo y dixeronle: «¿Quanto as fincado?» Dixo: «E fincado vn dia o partida de vn dia.» Dixo: «Antes as fincado çien años. Pues para mientres a tu vianda y a tu bebraje, como no se a permutado. Y para mientres a tu asno, que lo habemos puesto a tu milagro a las gentes. Y para mientres a los huesos, como los habemos criado despues los habemos vestido de carne.» Pues quando se declaro a el, dixo: «**Sepas** que Al.lah es sobre toda cosa poderoso.»*

(24) (J 51, filele 58 v - 59 r) 2:259 *O komo akel ke pašo šobre una çibḏaḏ i ella estaba bazi(y)a […] // « […] I mira a tu ašno i meterte emoš milagro para laš jenteš i mira a loš g(u)wešoš komo loš k(i)riemoš ḏep(u)weš loš enbištimoš ḏe karne.» […] P(u)weš k(u)wanḏo ak(a)lara akel ḏiçe: «**Šepa** ke Al.lah eš šobre toda cosa poderoso.»*

În cazuri precum cel al versetului 2:285, verbul se conjugă la altă persoană, în funcţie de lectură (Al-Maᶜṣrāwī, 2009: 49). Manuscrisele folosesc în locul persoanei a III-a singular, persoana I plural, conform lecturilor: ᶜĀṣim (Šuᶜbat şi Ḥafṣ), Nāfiᶜ (Qālūn şi Warš), Ibn Kaṯīr (Al-Bazzī şi Qunbul), ’Abū ᶜAmrū (Ad-Dūrī şi As-Sūsī), Ibn ᶜĀmīr (Hišām şi Ibn Ḏakwān), Ḥamza (Ḫalaf şi Ḫallād), Al-Kisā’ī (’Abu l-Ḥāriṯ şi Ḥafṣ ad-Dūrī), ’Abu Ğaᶜfar (Ibn Wardān şi Ibn Ğammāz), Ḫalaf (ʾIsḥāq şi ʾIdrīs).

(25) (T 235, fila 25 r) 2:285 *«**No despartimos** entre ninguno de sus mensajeros.» […]*
(26) (J 51, fila 65 v) 2:285 *«**Dešpartimoš** ent(e)re ninguno ḏe šuš menšanjeroš.» […]*
(27) (J 25, fila 5 r) 2:285 *[…] **No ešpartimoš** ent(e)re ninguno ḏe šuš menšajeroš. […]*
(28) (J 39, fila 92 v) 2:285 *[…] **No ešpartimoš** ent(e)re ninguno ḏe šuš menšajeroš. […]*
(29) (J 58, fila 8 v) 2:285 *[…] **No ešpartimoš** ent(e)re ninguno ḏe šuš menšajeroš. […]*
(30) (J 101 – D 2, fila 7 v) 2:285 *[…] **No ešpartimoš** ent(e)re ninguno ḏe šuš menšajeroš. […]*

Pot exista variaţii şi în utilizarea diatezei verbale (Al-Maᶜṣrāwī, 2009: 143). În cazul versetului 6:119, manuscrisul toledan T 235 recurge la forma activă a verbelor, în conformitate cu lecturile: ᶜĀṣim (Ḥafṣ), Nāfiᶜ (Qālūn şi Warš), ’Abu Ğaᶜfar (Ibn Wardān şi Ibn Ğammāz), Yaᶜqūb (Ruways şi Rawḥ).

(31) (T 235, pp. 224) 6: 119 *que ya **declaró** a vosotros lo que **debedó** sobre vosotros*

O altă variaţie constă în numărul substantivului (Al-Maᶜṣrāwī, 2009: 49). În cazul versetului 2:285, traducerile morisce folosesc forma de plural (*kutubihi*), pe linia lecturilor: ᶜĀṣim (Šuᶜbat şi Ḥafṣ), Nāfiᶜ (Qālūn şi Warš), Ibn Kaṯīr (Al-Bazzī şi Qunbul), ’Abū ᶜAmrū (Ad-Dūrī şi As-Sūsī), Ibn ᶜĀmīr (Hišām şi Ibn Ḏakwān), ’Abu Ğaᶜfar (Ibn Wardān şi Ibn Ğammāz), Yaᶜqūb (Ruways şi Rawḥ).

BDD-V502 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:14 UTC)

(32) (T 235, fila 25 r) 2:285 *Fiel es el mensajero de Allah con lo que fue deballado a el de su Señor, y los creyentes todos crean con Allah y con sus almalaques y sus* ***escrituras*** *y sus mensajeros.*

(33) (J 51, fila 65 v) 2:285 *K(e)reyó el menšajero kon lo ke f(u)we ḏeballaḏo a él ḏe šu šennor i loš k(e)reyenteš toḏoš k(e)reyeron kon Al.lah i šuš almalakeš i šuš* ***ešk(i)rituraš*** *y šuš menšajeroš.*

(34) (J 3, fila 4 r) 2:285 *Fi(y)el eš el menšajero kon lo ke le f(u)we ḏeballaḏo a él ḏe šu Šennor. I loš ke šon k(e)reyenteš toḏoš k(e)reen kon Al.lah i (y)aberḏaḏeçen a šuš almalakeš i (y)a šuš* ***ešk(i)rituraš*** *i (y)a šuš menšajeroš. [...]*

(35) (J 25, filele 4 v - 5 r) 2:285 *I k(e)ree el menšajero {Muḥammad} // kon lo k'eš ḏeçendiḏo a él ḏe šu Šennor. I loš k(e)reyenteš toḏoš k(e)reen kon Al.lah i kon šuš almalakeš i šuš* ***ešk(i)rituraš*** *i šuš menšajeroš. [...]*

(36) (J 39, fila 92 v) 2:285 *K(e)ree el menšjero {Muḥammad} // kon lo ke f(u)we ḏeballaḏo a él ḏe šu Šeñor. I loš k(e)reyenteš toḏoš k(e)reen kon Al.lah i šuš almalakeš i kon šuš* ***alkitābeš*** *i šuš menšajeroš. [...]*

(37) (J 58, fila 8 v) 2:285 *K(e)ree el menšajero {Muḥammad} kon lo ke f(u)we ḏeballaḏo a él ḏe šu Šennor. I loš k(e)reyenteš toḏoš k(e)reen kon Al.lah i šuš almalakeš i kon šuš* ***alkitābeš*** *i šuš menšajeroš. [...]*

(38) (J 101 – D 2, fila 7 v) 2:285 *K(e)ree el menšajero {Muḥammad} kon lo ke f(u)we ḏeballaḏo a él ḏe šu Šennor. I loš k(e)reyenteš toḏoš k(e)reen kon Al.lah i šuš almalakeš i kon šuš* ***alkitābeš*** *i šuš menšajeroš. [...]*

(39) (BNP 447, filele 7 v - 8 r) 2:285 *Creyó el mensagero lo que fue embiado a él de su señor y los creyentes todos creen en Al.lah y en sus almalaques y a* ***sus libros*** *y a sus mensageros. [...]*

După cum aminteam mai sus, textul arab fi util în identificarea lecturii şi chiar a transmiterii acesteia. Astfel, se observă că în toate manuscrisele morisce, textul arab urmează vocalizarea lecturii Nāfiᶜ, transmisă pe linia Warš (Al-Maᶜṣrāwī, 2009: 1; 42; 49; 596). Sunt ilustrative exemplele următoare: 1:1 *malik*^{i} – J 3(fila 1 r), J 25 (fila 1 r), BNP 447 (pp. 23-25); 1:6-7 *ᶜalayhim* – J 3 (filele 1 r - 1 v), J 25 (fila 1 v), BNP 447 (filele 2 r - 2 v); 2:255 *wa mā fī lārḍī* – J 3 (fila 2 v), J 25 (fila 2 v), BNP 447 (fila 4 v); *'aydīhim* – J 3 (fila 2 v), J 25 (fila 3 r), BNP 447 (fila 5 r); *wa huwa* vs *wa hwa*: J 3 (fila 2 v), J 25 (fila 3 v), BNP 447 (fila 5 v); 2:285 *āmana* – J 3 (fila 4 r), J 25 (fila 4 v), BNP 447 (fila 7 v); *wa-l mūminūn*^{a} – J 3 (fila 4 r), J 25 (fila 5 r), BNP 447 (fila 8 r); *kutubihi* – J 3 (fila 4 r), J 25 (fila 5 r), J 39 (fila 92 v), J 58 (fila 8 v), J 101 – D 2 (fila 7 v), BNP 447 (fila 8 r); *lā nufarriqu* – J 3 (fila 4 r), J 25 (fila 5 r), J 39 (fila 92 v), J 58 (fila 8 v), J 101 – D 2 (fila 7 v), BNP 447 (fila 8 r); 91:15 *fa-lā* – BNM 4938 (fila 52 v), BNP 447 (fila 76 v), J 25 (fila 67 r).

Textul arab este util în identificarea originalului şi prin modul divizării versetelor. Şi în acest caz, toate manuscrisele urmează lectura Nāfiᶜ, transmisă pe linia Warš (Al-Maᶜṣrāwī, 2009: 1; 42). Spre exemplu, versetul 1:1 se încheie după *rabb*^{i} *l-ᶜālamīn*^{a}: J 25 (fila 1 r), J 58 (fila 3 r), J 101 – D 2 (f 1 r - 1 v); versetul 1:6, după *'anᶜamta ᶜalayhim*: J 51 (fila 5 r), J 25 (fila 1 v), J 58 (fila 3 r), J 101 – D 2 (filele 1 r - 1 v); în cazul versetului 2:255, după *al-qayyūm*^{u}: J 3 (fila 2 v), J 51 (pp. 122), J 25 (fila 2 v), J 39 (fila 89 v), J 58 (fila 5 v), J 101 – D 2 (fila 7 v).

În cazul manuscrisului toledan T 235, se poate lua în considerare şi numerotarea versetelor. Astfel, versetul 55:22 e numerotat ca 55:20, iar 56:9 e numerotat ca 56:10, în

BDD-V502 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:14 UTC)

conformiate cu lectura Nāfiᶜ, transmisă pe linia Warš. Situaţia este analogă şi în cazul numărului total al versetelor (spre exemplu, capitolul 56 are nouăzeci şi nouă de versete în manuscrisul T 235, fiind în conformitate cu aceeaşi lectură).

Dacă textul arab din manuscrisele aljamiado-morisce urmează fără excepţie lectura coranică Nāfiᶜ, transmisă pe linia Warš, analiza traducerilor aljamiado-morisce arată că acestea au fost realizate cel mai probabil pe baza aceleiaşi lecturi - Nāfiᶜ.

Totuşi, acestea sunt rezultatele preliminare. Situaţia este însă mai complexă decât pare la prima vedere. Ilustrativ este cazul manuscrisului T 235: 60% dintre pasaje urmează lectura Nāfiᶜ (Warš), însă 20% dintre acestea urmează lectura Ḥamzah – 20% (*Tabelul 1* prezintă câteva exemple). Restul de 20% se potrivesc cu ambele lecturi, fiind posibil ca 80% dintre pasaje să poată fi atribuite lecturii Warš.

Având în vedere că era de aşteptat ca lectura urmată de acest manuscris să fie lectura Warš, prezenţa pasajelor care urmează lectura Ḥamza este surprinzătoare. Iar faptul că acestea sunt în proporţie de 20% din totalul pasajelor analizate, arată că nu este ceva întâmplător.

În ceea ce priveşte celelalte manuscrise, doar codicele J 51 conţine câteva pasaje care să coincidă cu cele din T 235 care urmează lectura Ḥamza. Şi în cazul acesta rezultatele sunt aceleaşi.

Aşadar, datele arată că este nevoie de o analiză mai amănunţită, pentru a vedea dacă nu cumva situaţia este rezultatul influenţei unei alte lecturi canonice (sau chiar necanonice) prin intermediul pasajelor exegetice interpolate în traducerea propriu-zisă.[12]

5. Concluzii

Manuscrisele coranice aljamiado-morisce sunt de mare importanţă din punct de vedere filologic. Lingvista López-Morillas a încercat să determine filiaţia textelor, însă nu a pornit de la originalul arab corect. Identificarea acestuia este foarte importantă atât pentru critica textuală, cât şi pentru studiile lingvistice. Studiile preliminare arată că este foarte probabil ca traducerile coranice aljamiado-morisce să fi pornit de la lectura Nāfiᶜ (transmisă pe linia Warš). Este totuşi nevoie de o analiză riguroasă, care să ţină cont şi de influenţa comentariilor exegetice (*tafsīr*) asupra traducerii (acestea putând să conţină fragmente din alte lecturi coranice deopotrivă canonice şi necanonice).

[12] Se ştie că lecturile necanonice au lăsat urme în anumite opere de exegeză coranică (*tafsīr*) (a se vedea Corpus Coranicum, 2013; Al-'Azharī, 2005-2013; Al-Qaršī, 2009)

BDD-V502 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:14 UTC)

Nr. verset	ᶜĀṣim		**Nāfiᶜ**		Ibn Kaṯīr		ʾAbū ᶜAmrū		Ibn ᶜĀmīr		**Ḥamza**		Al-Kisāʾī		ʾAbu Ǧaᶜfar		Yaᶜqūb		Ḫalaf	
	Šuᶜbat	Ḥafṣ	**Qālūn**	**Warš**	Al-Bazzī	Qunbul	Ad-Dūrī	As-Sūsī	Hišām	Ibn Ḏakwān	**Ḫalaf**	**Ḫallād**	ʾAbu l-Ḥāriṯ	Ḥafṣ ad-Dūrī	Ibn Wardān	Ibn Ǧammāz	Ruways	Rawḥ	ʾIsḥāq	ʾIdrīs
2:191																				
2:219																				
2:259																				
3:146																				
5:6																				
6:115																				
9:107																				
10:2																				
1:4																				
2:285																				
3:83																				
3:157																				
3:180																				
4:140																				
9:66																				
12:109																				

Tabelul 1. Pasaje din manuscrisul T 235 care corespund lecturii Ḥamza şi pasaje care pot fi în conformitate atât cu lectura Nāfiᶜ, cât şi cu lectura Ḥamza.

BDD-V502 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:14 UTC)

Bibliografie

*** (secolul al XVI-lea): J 3 [Códice de miscelánea], Madrid: Biblioteca Tomás Navarro Tomás del CSIC, manuscris digitalizat < http://aleph.csic.es/imagenes/mad01/0006_PMSC/P_001227439_650768_V00.pdf > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
*** (secolul al XVI-lea): J 12 [Contradición y deferencia que ay entre Warçi y Qālūn], Madrid: Biblioteca Tomás Navarro Tomás del CSIC, manuscris digitalizat < http://aleph.csic.es/imagenes/mad01 /0006_PMSC/P_001227502_650872_V00.pdf > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
*** (secolul al XVI-lea): J 18 [Azoras alcoránicas], Madrid: Biblioteca Tomás Navarro Tomás del CSIC, manuscris digitalizat < http://aleph.csic.es/imagenes/mad01/0006_PMSC/P_001227524_650922_V00.pdf > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
*** (secolul al XVI-lea): J 25 [Azoras alcoránicas bilingües y predicaciones en aljamiado], Madrid: Biblioteca Tomás Navarro Tomás del CSIC, manuscris digitalizat < http://aleph.csic.es/imagenes/mad01/ 0006_PMSC/P_001227540_650947_V00.pdf > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
*** (secolul al XVI-lea): J 39 [Legajo de miscelánea], Madrid: Biblioteca Tomás Navarro Tomás del CSIC, manuscris digitalizat < http://aleph.csic.es/imagenes/mad01/0006_PMSC/P_001227661_651209_V00.pdf > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
*** (secolul al XVI-lea): J 47 [Comentario del Alcorán en aljamiado], Madrid: Biblioteca Tomás Navarro Tomás del CSIC, manuscris digitalizat < http://aleph.csic.es/imagenes/mad01/0006_PMSC/P_001227681_651234 _V00.pdf > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
*** (secolul al XVI-lea): J 51 [Sin título. Comentario del Alcorán], Madrid: Biblioteca Tomás Navarro Tomás del CSIC, manuscris digitalizat < http://aleph.csic.es/F/HQRPLVEKAKQ5NPUP3KGBVCP4P3RR7VJF3B8C63 LU38S7I6I2G2-47596?func=find-b&adjacent=N&request=%22junta+51%22&find_code=WRD&x=-1032 &y=-140&local_base=Mad01> (legătură consultată pe 26 martie 2013)
*** (secolul al XVI-lea): J 58 [Miscelánea], Madrid: Biblioteca Tomás Navarro Tomás del CSIC, manuscris digitalizat < http://aleph.csic.es/imagenes/mad01/0006_PMSC/P_001227722_651322_V00.pdf > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
*** (secolul al XVI-lea): J 101 [Legajo de papeles sueltos], Madrid: Biblioteca Tomás Navarro Tomás del CSIC, manuscris digitalizat < http://www.webislam.com/manuscritos/101LegajoDeManuscritosSueltos > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
*** (secolul al XVI-lea): Ms. 4938 [Alcorán], Madrid: BNE, manuscris digitalizat < http://bibliotecadigitalhispanica.bne.es/view/action/singleViewer.do?dvs=1347571489371~56

BDD-V502 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:14 UTC)

2&locale=en_US&VIEWER_URL=/view/action/singleViewer.do?&DELIVERY_RULE_ID=10&frameId=1&usePid1=true&usePid2=true > (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
*** (1568): Ms. 447 [*Extraits du Coran* avec une paraphrase espagnole interlinéaire], Paris: Bibliothèque nationale de France, manuscris digitalizat < http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8562473v/f245.image.r=Arabe%20447.langEN > (legătură consultată pe 31 octombrie 2013)
*** (secolul al XVII-lea): Ms. 235 [Alcorán], Toledo: Biblioteca de Castilla-La Mancha, manuscris digitalizat < http://bvpb.mcu.es/es/consulta/registro.cmd?id=397610 > (legătură consultată pe 25 septembrie 2011) (legătură consultată pe 3 septembrie 2012)
*** (2009): *Al Qur'ānu l-Karīm. Muṣḥafut-tağwīd wa bi-hāmišihi l-qirā'ātu l-cašru* (comentarii despre cele zece lecturi canonice de ʻAḥmad cIsa Al-Macṣrāwī). Damasc: Dāru l-macrīfa(t)
'AL-'AZHARĪ, cA. (2005-2013): «At-tafsīr^{u} wa l-bayān^{u} l-macnā bi-l-qirā'āt^{i} š-šāḏa^{ti} », în *Nūn li l-Qur'ān^{i} wa culūmihi*, Ṭā'if: Ğāmica^{tu} Ṭā'if < http://www.nquran.com/index.php > (adresă consultată pe 11.05.2013)
'AL-'AZAMI, M.M. (2011): *The History of the Qur'anic Text. From Revelation to Compilation. A Comparative Study with the Old and New Testaments*. Riyad: Azami Publishing House
ALATORRE, A. (2002): *Los 1001 años de la lengua española*, Mexic: Fondo de Cultura Económica
BERNABÉ PONS, L.F. (2010, p. 27-44) *Los manuscritos aljamiados como textos islámicos*, în «Memoria de los moriscos. Escritos y relatos de una diáspora cultural», Madrid: Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales
BLECUA, A. (1983): *Manual de crítica textual*. Madrid: Editorial Castalia
BOASE, R. (2002: p. 21-7) *The muslim expulsion from Spain*, în «History Today», vol. 52, nr. 4
BROCKETT, A.A. (1984): *Studies in Two Transmissions of the Qur'ān*, Saint Andrews: University of Saint Andrews
CASASSAS CANALS, X. (2010, p. 368-396): «La literatura aljamiado-morisca en el marco de la literatura islámica española: siglos XIII-XVII (Una variedad del castellano vinculada al hiero-Sprachbund islámico)», în Benlabbah, F. şi Chalka, A. (ed.) Los moriscos y su legado desde esta y otras laderas, Rabat
DUTTON, Y. (1999: 115-140): «Red Dots, Green Dots, Yellow Dots & Blue: Some Reflections On The Vocalisation Of Early Qur'anic Manuscripts - Part I", în *Journal Of Qur'anic Studies*, vol. 1 (nr. 1)
—— (2000: 1-24): «Red Dots, Green Dots, Yellow Dots & Blue: Some Reflections On The Vocalisation Of Early Qur'anic Manuscripts - Part II», în *Journal Of Qur'anic Studies*, vol. 2 (nr. 1)
GÁLMES DE FUENTES, Á. (2009, 111-118): «La lengua de los moriscos», en Alvar, M., *Manual de dialectolgía hispánica. El español de España*, Barcelona: Ariel
GRIGORE, G. (1997): *Problematica traducerii Coranului în limba română*, Bucureşti: Editura Ararat
HEGYI, O. (1985, 647-656): «Una variante islámica del español: la literatura aljamiada», în *Homenaje a Álvaro Galmés de Fuentes,* Oviedo-Madrid: Universitatea din Oviedo-Gredos
—— (1995, 736-754): «Die Sprache der Aljamiado-literatur und der Moriscos. *La lengua de*

BDD-V502 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:14 UTC)

la literatura aljamiado-morisca», în Metzeltin, M.; Schmitt, C. [eds.] *Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance (vol. II)*, Berlin, Boston: X_Max Niemeyer Verlag

IBN CĀŠŪR, M. (volumul I): *At-taḥrīr wa t-tanwīr*, Tunis: Dār[u] s-Saḥnūn

LÓPEZ-MORILLAS, C. (1982): *The Qur'ān in Sixteenth-Century Spain: Six Morisco Versions of Sūra 79,* Londra: Tamesis Books Limited

—— (1994b): *Textos aljamiados sobre la vida de Mahoma: el profeta de los moriscos*, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas – Agencia Española de Cooperación Internacional

—— (2006, 255-294): «The Genealogy of the Spanish Qur'an», în *Journal of Islamic Studies* (17)

—— (2011): *El Corán de Toledo. Edición y estudio del manuscrito 235 de la Biblioteca de Castilla-La Mancha*, Gijón: Trea

AL-QARŠĪ, CA. (2009): *Al-qirā'ātu š-šāḏatu wa-'aṯaruhā fī t-tafsīr* < http://ar.islamway.net/book/6615 > (legătură consultată pe 20 noiembrie 2013)

SAID, E. (1978): *Orientalism. Western Conceptions of the Orient*, New Delhi: Penguin Books India

VESPERTINO RODRÍGUEZ, A. (2004, 1731-1754): «El aragonés de la literatura aljamiado-morisca», în Castaner, R. M. y Jose Maria, E. (ed.), *In memoriam Manuel Alvar. Archivo de Filología Aragonesa*, 59-60 (2002-2004) [2 vol.], Zaragoza: Institutul «Fernando el Católico»

BDD-V502 © 2013 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:53:14 UTC)